

ДІЯЛЬНІСТЬ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кужелєв М. О.,
Стабіас С. М.

Предметом дослідження є теоретичні підходи щодо функціонування та розвитку небанківських фінансових інститутів в умовах воєнного стану.

Мета статті – на основі системного підходу проаналізувати вплив війни на результати фінансової діяльності небанківських установ та запропонувати комплекс заходів щодо стабілізації їхньої діяльності.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано методи наукової абстракції, аналізу та синтезу, системний підхід, узагальнення.

Результати статті. У статті розглянуто особливості функціонування небанківських фінансових установ в умовах відкритої агресії росії проти України. Здійснено аналіз тенденцій функціонування ринку страхових послуг під час воєнного стану. Досліджено динаміку заборгованості членів кредитних спілок та динаміку кредитування фінансовими компаніями позичальників за період 2019-2022 рр. Розглянуто перспективи розвитку ринку небанківських фінансових посередників в Україні після закінчення війни. Проведено SWOT-аналіз діяльності небанківських фінансових установ в сучасних умовах.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в процесі упорядкування нормативно-правової бази, що регламентує діяльність учасників ринку фінансових послуг України.

Висновки. В умовах воєнного стану та необхідності розбудови країни після перемоги особливого значення набувають операції на ринку фінансових послуг загалом та на сегменті небанківських фінансових установ. В Україні вбачається значний потенціал щодо розвитку цієї підсистеми ринкових відносин. Наразі питання щодо функціонування ринку небанківських установ, повного їх правового та інституційного забезпечення є відкритим й актуальним, але має певні гальмування, які зумовлені об'єктивним чинником – війною в країні.

Ключові слова: фінансові посередники, фінансовий ринок, фінансові компанії, кредитні спілки, страховики, небанківські установи.

ACTIVITIES OF NON-BANKING FINANCIAL INSTITUTIONS IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Kuzheliev Mykhailo,
Stabias Sergii

The subject of the research is theoretical approaches to the functioning and development of non-banking financial institutions under martial law.

The purpose of the article is to analyze the impact of the war on the results of the financial activities of non-banking institutions based on a systemic approach and to propose a set of measures to stabilize their activities.

Method or methodology of research. The article uses methods of scientific abstraction, analysis and synthesis, a systematic approach, and generalization.

Results of the article. The article examines the peculiarities of the functioning of non-banking financial institutions in the conditions of Russia's open aggression against Ukraine. An analysis of the trends in the functioning of the insurance services market during martial law was carried out. The dynamics of indebtedness

of members of credit unions and the dynamics of lending by financial companies to borrowers for the period 2019-2022 were studied. The prospects for the development of the market of non-bank financial intermediaries in Ukraine after the end of the war were considered. A SWOT analysis of the activities of non-banking financial institutions in modern conditions was carried out.

Field of application of results. The results of the study can be used in the process of streamlining the regulatory framework that regulates the activities of participants in the financial services market of Ukraine.

Conclusions. In the conditions of martial law and the need to develop the country after the victory, transactions in the financial services market in general and in the segment of non-banking financial institutions are of particular importance. In Ukraine, there is considerable potential for the development of this subsystem of market relations. Currently, the question of the functioning of the market of non-banking institutions, their full legal and institutional support is open and relevant, but it has certain inhibitions, which are caused by an objective factor – the war in the country.

Key words: financial intermediaries, financial market, financial companies, credit unions, insurers, non-banking institutions.

JEL Classification: E44, G20, G23.

Актуальність теми дослідження. Однією з ключових сучасних тенденцій розвитку є інтеграція національних економічних систем зі світовим співтовариством. Показовим можна вважати й той факт, що між ступенем інтеграції країни у світове господарство та рівнем розвитку існує певна взаємозалежність. Тому перехід національної економіки до нової парадигми економічних відносин, заснованих на принципах вільного ринку, вимагає докорінних змін у фінансово-кредитній системі України. Однією з базових підсистем ринкових відносин є ринок небанківських фінансових послуг, що займає важливі позиції в організації та регулюванні соціально-економічної ситуації у суспільстві.

Саме тому питання функціонування та розвитку небанківського фінансового сектору та окремих його сегментів перебувають у центрі уваги з боку фундаментальних та прикладних наукових досліджень останніми роками в Україні та світі. Слід зазначити, що важливою умовою ефективного розвитку небанківського фінансового сектору є постійний моніторинг динаміки його елементів, аналіз існуючих інструментів та суб'єктів, оскільки цей сегмент ринку фінансових послуг функціонує відповідно до законів ринку та піддається постійним коливанням. Тому дослідження проблем розвитку небанківського фінансового сектору в Україні залишається актуальним навіть в умовах воєнного стану, оскільки від результативності його функціонування залежить подолання низки проблем (скорочення дефіциту фінансових ресурсів домогосподарствами та підприємствами, розширення можливостей інвестування, перерозподілу фінансових ресурсів в межах національної економічної системи та досягнення певного рівня соціально-економічного розвитку країни).

Слід акцентувати увагу й на тому факті, що повномасштабне вторгнення росії в Україну у лютому 2022 р. призвело до тимчасової окупації частини Київської, Сумської, Чернігівської, Харківської, Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської та Миколаївської областей, руйнації та розграбуванню великої кількості стратегічних виробничих підприємств та інфраструктури, принесло катастрофічні жертви серед мирного населення та погіршило соціальний стан у країні. Крім того, це призвело до падіння доходів домогосподарств та зниження їх загальної купівельної спроможності. Згідно оцінок національна економіка за перший рік війни втратила 29,2 % від реального ВВП, а близько 13,5 млн населення стали вимушеними переселенцями, а рівень бідності досяг 24% [1].

Мета дослідження – на основі системного підходу проаналізувати вплив війни на результати фінансової діяльності небанківських установ та запропонувати комплекс заходів щодо стабілізації їхньої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно попередніх оцінок експертів Світового банку і Єврокомісії, орієнтовні пошкодження від вторгнення росії в України тільки за перший рік війни складають понад 134,7 млрд доларів США [2]. Однією із економічних підсистем, що зазнала значного тиску стала саме фінансова, тому що до стандартних завдань розвитку додалися проблеми фінансування витрат на оборону на фоні зростання соціальної напруженості та падіння дохідної бази державного бюджету. На цьому фоні небанківський фінансовий сектор зіткнувся з низкою проблем, які потребують оперативного вирішення:

1. війна вплинула на попит на фінансові послуги та його структуру;
2. небанківські фінансові установи мають обмежений доступ до зовнішніх ринків через зниження довіри інвесторів до країни, яка залучена до військових дій;
3. військові дії збільшили ризики втрати активів та зниження прибутковості по фінансових операціях;
4. скоротилися можливості фінансування підприємств з боку зарубіжних інвесторів та міжнародних фінансових установ, що призвело до певного дефіциту кредитних ресурсів.

Однією з «перших скрипок» ринку небанківських фінансових установ в умовах мирного життя в Україні був ринок страхових послуг, який у 2022 році зазнав скорочення порівняно із попередніми періодами (Таблиця 1). Так, у 2022 році страховики отримали на 16,1% менше чистих премій, ніж у 2021 році. Крім того, чисті виплати скоротилися на 27,7% [3,4]. Тобто ринок страхових послуг повернувся до рівня показників 2019 року.

Таблиця 1. Аналіз показників діяльності страховиків за період 2021-2022 рр.

Показник	2021 рік	2022 рік	Зміна, %
Активи страхових компаній, млрд грн.	65,7	65,7	-0,1%
Чисті страхові премії, млрд грн., у т.ч.:	46	38,6	-16,1%
зі страхування наземного транспорту (крім залізничного)	10,5	8,3	-21%
з медичного страхування	6,2	4,8	-22,6%
зі страхування від нещасних випадків	1,4	1,2	-14,3%
з ОСЦПВ	6,8	6,9	1,5%
зі страхування життя	5,9	4,9	-16,9%
Чисті страхові виплати, млрд грн., у т.ч.:	17,7	12,8	-27,7 %
зі страхування наземного транспорту (крім залізничного)	5	3,9	-22%
з медичного страхування	3,5	2,6	-25,70%
зі страхування від нещасних випадків	0,2	0,2	0
з ОСЦПВ	3,5	2,8	-20%
зі страхування життя	0,8	0,9	7%
Сформовані страхові резерви, млрд грн.	36,6	41,1	12,3%
Кількість страхових компаній	155	128	- 27

Джерело: сформовано авторами на підставі [3]

У 2022 році кількість страховиків становила 128 (зменшення на 27), що є доволі суттєвим коливанням для ринку. Але така кількість ліквідованих страховиків не є наслідком виключно воєнного стану, а пов'язане в тому числі й зі змінами вимог Національного банку України. Цікавою тенденцією на ринку страхових послуг у 2022 році стало зростання частки премій з автострахування (КАСКО, «Зелена карта», «автоцивілка»). Крім того, майже вдвічі зріс сегмент міжнародного ОСЦПВ порівняно з 2021 роком, а сума страхових виплат за цим продуктом зросла майже на третину, що пояснюється великою вимушеною міграцією громадян України до країн ЄС. Водночас відбувся значний спад страхових премій по продуктах майнового страхування та страхування фінансових ризиків та зниження по ним виплат на 62 %. Це також безпосередньо є наслідками війни та форс-мажорних обставин по контрактах. Що стосується обов'язкових видів страхування, то у 2022 році коефіцієнт збитковості по ним не змінився та залишився на рівні 45 %. А добровільні види страхування продемонстрували певний спад, що, в свою чергу, призвело до зменшення обсягу резервів. Загалом страхові резерви у 2022 році підвищилися на 12,3% та досягли позначки 41,1 млрд грн. [3].

Ще один важливий учасник ринку небанківських фінансових установ – кредитні спілки [5]. Їх кількість у 2022 році продовжувала тенденцію скорочення, а їхній кредитний портфель скоротився на 8%. Загалом прибуток кредитних спілок знизився до 18,5 млн грн. (Рисунок 1).

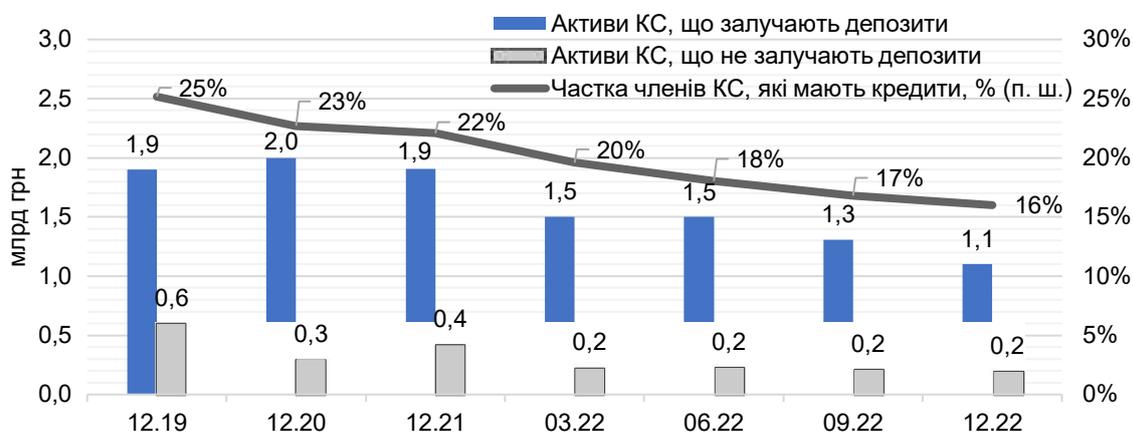

Рисунок 1. Динаміка активів кредитних спілок за період 2019-2022 рр.

Джерело: сформовано авторами на підставі [3]

Враховуючи проблемну ситуацію на цьому сегменті ринку фінансових послуг НБУ розглядає можливість спростити ліквідаційну процедуру для кредитних спілок через воєнний стан. Нові підходи передбачають, що НБУ дозволить проблемним кредитним спілками поступовий вихід з кризи та самостійне прийняти рішення про початок ліквідаційних процедур. Також розглядається можливість інвестування тимчасово вільних коштів кредитних спілок у довгострокові державні цінні папери [6].

Згідно даних рисунку 2 можна констатувати загальне погіршення якості портфеля кредитних спілок у 2022 році, переважну більшість якого займає кредитування споживчих потреб (649,85 млрд грн.), а кредитування витрат на будівництво та бізнесові потреби мають негативний тренд за період 2019-2022 рр. Так, якщо станом на 31.12.2019 року кредитування на будівельні потреби та ремонт нерухомості складав 428,76 млрд грн., то на 31.12.2022 року майже удвічі менше (221, 53 млрд грн.). На бізнесові потреби кредитування за той же період знизилася з 662,14 млрд грн. до 283,23 млрд грн. [3].

Одночасно загальна частка прострочених кредитів більш ніж на 90 днів у 2022 році збільшилась вдвічі (з 14 % станом на 1 січня 2022 року до 28 % на 31 грудня 2022 року). Проте, це збільшення не у повній мірі відображує реальний стан, адже популярним рішенням неможливості сплати позичальниками заборгованості в умовах воєнного стану стала реструктуризація з правом відстрочки сплати основного боргу та відсотків. Наслідком такої ситуації є втрата ліквідності кредитних спілок через що їхні члени намагаються вивести свої заощадження достроково, а це, відповідно, знижує портфель депозитів. Тому окремі кредитні спілки встановлюють заборону на дострокове повернення депозитів та виплату додаткових пайових внесків, що не сприяє розвитку цього сегменту та припливу нових ресурсів.

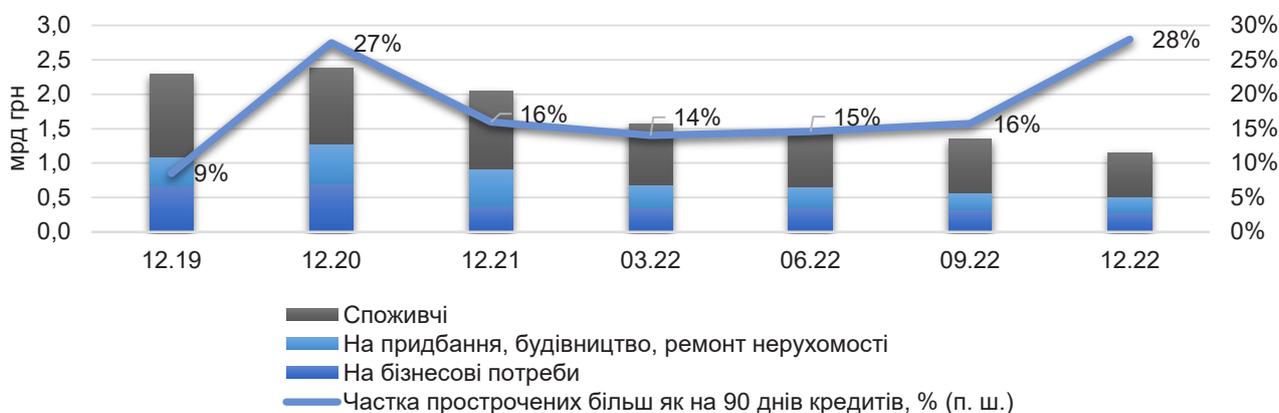

Рисунок 2. Аналіз заборгованості членів кредитних спілок за період 2019-2022 рр

Джерело: сформовано авторами на підставі [3]

Здавалося б, що криза з доходами у домогосподарств – це ідеальний час для розширення мікрокредитування, особливо з боку небанківських установ, які менш вимогливі до позичальників, аніж банки, але активізації операцій не спостерігається [7, 8]. Так, порівняно з 2021 роком, середній розмір позики, яку мікрофінансові організації видавали домогосподарствам, за шість місяців 2022 року зменшився з 5,03 тис грн. до 3,65 тис грн. А кількість виданих кредитів упала майже в сім разів.

Згідно даних рисунку 3 можна констатувати той факт, що за період 2019 – 2022 рр. продаж фінансових послуг юридичним та фізичним особам фінансовими компаніями не має чіткої лінійної тенденції.

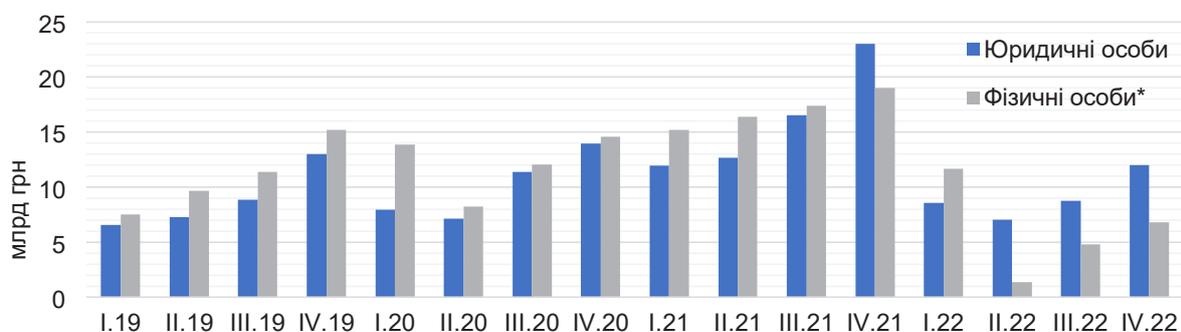

Рисунок 3. Динаміка кредитування фінансовими компаніями позичальників за період 2019-2022 рр.

Джерело: сформовано авторами на підставі [3]

Результати аналізу стану небанківських установ України в умовах воєнного стану дозволяють побудувати матрицю стратегічних переваг та недоліків їхньої діяльності з обґрунтуванням шляхів подолання існуючих проблем та перспективних напрямів розвитку (Таблиця 2).

Таблиця 2. SWOT-аналіз діяльності небанківських фінансових установ в Україні в умовах воєнного стану

Сильні сторони	Можливості
<ul style="list-style-type: none"> – доступні умови кредитування домогосподарств; – джерело фінансування малого та середнього бізнесу; – інвестування в інноваційні проекти суб'єктів господарювання; – формування активів інститутів спільного інвестування; – зростання страхових резервів на ринку страхових послуг; – забезпечення умов для конкуренції з банківськими установами. 	<ul style="list-style-type: none"> – розвиток маркетингової стратегії просування небанківських фінансових продуктів; – розвиток фінансових технологій; – розширення клієнтської бази на основі підвищення якості надання фінансових послуг; – стимулювання подальшого розвитку мікрофінансових та інших установ.
Слабкі сторони	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – обмежений асортимент фінансових інструментів для інвестування та диверсифікації фінансових ризиків; – обмеженість джерел формування ресурсної бази небанківськими фінансовими інститутами; – непоодинокі випадки побудови шахрайських схем окремими небанківськими фінансовими інститутами; – недосконалість діючої нормативно-правової бази, що регламентує діяльність небанківських фінансових установ. 	<ul style="list-style-type: none"> – макроекономічна нестабільність в умовах воєнного стану; – зниження платоспроможного попиту підприємств та домогосподарств на фінансові послуги; – скорочення кількості небанківських фінансових інститутів в умовах війни та часткової окупації окремих територій України.

Джерело: сформовано авторами на підставі [9-11]

Зважаючи на те, що стан ринку фінансових послуг безпосередньо впливає на стабільність та платоспроможність фінансової системи країни в цілому, слід провести комплекс заходів щодо його вдосконалення:

- створити умови для появи нових небанківських фінансових інститутів в країні;
- підготувати комплекс заходів щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні після перемоги над ворогом;
- продовжити практику імплементації найкращих міжнародних стандартів надання фінансових послуг у національне законодавство;
- розширення «географії» присутності небанківських фінансових установ для широкого доступу населення до фінансових послуг;
- розширення асортименту фінансових послуг та підвищення їхньої якості;
- впровадження сучасних фінансових технологій, які дозволяють покращити якість послуг та зменшити загальні витрати учасників ринку;
- постійний аудит суб'єктів фінансової діяльності та посилення вимог до розкриття їхньої звітності;
- оптимізація системи оподаткування операцій небанківських фінансових установ.

Висновки. В умовах воєнного стану та необхідності розбудови країни після перемоги особливого значення набувають операції на ринку фінансових послуг загалом та на сегменті небанківських фінансових установ. Однак, *небанківський фінансовий сектор під час воєнного стану зіткнувся з проблемами та викликами, що фактично зупинили тенденцію його гармонійного розвитку та ефективного функціонування. Але він залишається важливим фактором післявоєнного відновлення України, адже має значний потенціал щодо розвитку в умовах ринкових відносин. В зв'язку з війною ринок небанківських фінансових послуг потребує з боку державних інституцій системи нормативних, організаційних та фінансових заходів з управління ризиками.*

Список використаних джерел:

1. Ральф де Хаас. Майбутнє фінансового сектору в післявоєнній Україні. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/5/695722/>
2. Офіційний сайт Світового банку. URL: <https://databank.worldbank.org/>
3. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>

4. Baranovskiy O. I., Zherlitsyn D. M., Nechyporenko A. V., Sokyрко O. S. Econometric models of monetary policy effectiveness in Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol 3. No 30. P. 226-235.
5. Головенко І. П. Розвиток інфраструктури ринку цінних паперів: сутність та елементи. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2016. № 2. С. 145-156.
6. Kuzheliev M., Zherlitsyn D., Rekunenکو I., Nechyporenko A., Nemsadze G. The impact of inflation targeting on macroeconomic indicators in Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 2020. №15(2). P. 94-104.
7. Nechyporenko A. Financial resources of public sector of economy in ensuring realization of financial policy of the country. *Association agreement: driving integrational changes: collective monograph / edited by R. Iserman, M. Dei, O. Rudenko, Y. Tsekhmister, V. Lunov. Accent Graphics Communications Chicago, Illinois, USA, 2019. P. 374-385.*
8. Онишко С. В. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів : монографія / за заг. ред. д.е.н., професора С. В. Онишко. Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. 452 с.
9. Kuzhelev M. A. Corporate governance: essence and elements. *Ekonomika i organizaciya upravlinnya*. 2008. vol. 3, pp. 51-58.
10. Бондаренко О. С., Адаменко І. П. Перспективи розвитку фінансових інститутів в економіці України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 5. С. 8–11.
11. Zherlitsyn D. M., Kuzheliev M. O., Nechyporenko A. V. Bioresources Price Trend and GDP Growth Adjustment. *International Journal of Advanced Biotechnology and Research (IJABR)*. Vol. 10. Special Issue-1. 2019. P. 379-383.

References

1. Ral'f de Khaas. *Maybutnye finansovoho sektoru v pislyavoyenniy Ukrayini*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/5/695722/>
2. *Ofitsiyyny sayt Svitovoho banku*. URL: <https://databank.worldbank.org/>
3. *Ofitsiyyny sayt Natsional'noho banku Ukrayiny*. URL: <https://bank.gov.ua/>
4. Baranovskiy O. I., Zherlitsyn D. M., Nechyporenko A. V., Sokyрко O. S. (2019). Econometric models of monetary policy effectiveness in Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, Vol 3. No 30. P. 226–235.
5. Holovenko I. P. (2016) *Rozvytok infrastruktury rynku tsinnykh paperiv: sutnist' ta elementy* [Development of the securities market infrastructure: essence and elements]. *Zbirnyk naukovykh prats' Universytetu derzhavnoyi fiskal'noyi sluzhby Ukrayiny*. № 2. S. 145–156.
6. Kuzheliev M., Zherlitsyn D., Rekunenکو I., Nechyporenko A., Nemsadze G. (2020) The impact of inflation targeting on macroeconomic indicators in Ukraine. *Banks and Bank Systems*. № 15(2). P. 94–104.
7. Nechyporenko A. (2019). Financial resources of public sector of economy in ensuring realization of financial policy of the country. *Association agreement: driving integrational changes: collective monograph / edited by R. Iserman, M. Dei, O. Rudenko, Y. Tsekhmister, V. Lunov. Accent Graphics Communications Chicago, Illinois, USA, P. 374–385.*
8. Onyshko S. V. (2016). *Regulyatyvnyy potentsial finansovoho rynku v umovakh hlobal'nykh vyklykiv* [Regulatory potential of the financial market in the conditions of global challenges] : monohrafiya / za zah. red. d.e.n., profesora S. V. Onyshko. Irpin': Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu DPS Ukrayiny, 452 s.
9. Kuzhelev M. A. (2008). Corporate governance: essence and elements. *Ekonomika i organizaciya upravlinnya*, 3. P. 51–58.
10. Bondarenko O. S., Adamenko I. P. (2018). *Perspektyvy rozvytku finansovykh instytutiv v ekonomitsi Ukrayiny* [Prospects for the development of financial institutions in the economy of Ukraine]. *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*. № 5. S. 8–11
11. Zherlitsyn D. M., Kuzheliev M. O., Nechyporenko A. V. (2019). Bioresources Price Trend and GDP Growth Adjustment. *International Journal of Advanced Biotechnology and Research (IJABR)*, 10. Special Issue-1. P. 379–383.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Кужельєв Михайло Олександрович,

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

вул. Григорія Сковороди, 2, м. Київ, 04070, Україна

e-mail: m.kuzheliev@ukma.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-7895-7879

Researcher ID: G-6791-2019

Стабіас Сергій Миколайович,
кандидат економічних наук, ФОП «Стабіас»
вул. Миру, 14/46, м. Запоріжжя, 69019, Україна
e-mail: mail@stabias.com
ORCID 0000-0003-2758-5662

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kuzheliev Mykhailo,
Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Finance,
National University of «Kyiv-Mohyla Academy»
2, Skovorody st, Kyiv, 04070, Ukraine
e-mail: m.kuzheliev@ukma.edu.ua

Stabias Sergii,
PhD in Economics, Private individual entrepreneur "Stabias"
14/46, Myru st, Zaporizhzhia, 69019, Ukraine
e-mail: mail@stabias.com
